

Kvalitativ metod i folkhälsoforskning

Lillemor R-M Hallberg

Utgångspunkten för all forskning är specifika frågeställningar, som ofta genereras i den praktiska verkligheten eller utgår från den existerande forskningen. Den kvalitativa forskningen fokuserar på kvalitéer, mening och processer, "the socially constructed nature of reality", medan den kvantitativa forskningen fokuserar på mätningar och analyser av kausala relationer mellan olika variabler (Denzin & Lincoln, 2000). Kvantitativ och kvalitativ forskning kompletterar varandra i det systematiska sökandet efter ny kunskap. En kvalitativ metod väljs ofta när fältet är relativt utforskat eller om forskaren vill se ett komplext problem ur ett nytt perspektiv. En kvantitativ undersökning, som till exempel visar på könsskillnader när det gäller rökning och droganvändande bland ungdomar, kan följas upp med en kvalitativ studie. Genom att djupintervjua en mindre grupp ungdomar, pojkar och flickor i olika åldrar och med olika social bakgrund, kan en djupare förståelse för ungdomarnas tankar, känslor och beteenden erhållas. Genom den ökade förståelsen för vad som kan ligga bakom den "skillnad i siffror" som en kvantitativ studie kan ge, bidrar en kvalitativ studie till att information och intervention kan anpassas till ungdomarnas egna tankar, känslor och beteenden. Resultat från en kvalitativ studie kan också vara utgångspunkt för en utökad kvantitativ undersökning för att till exempel kartlägga ett fenomenets utbredning i olika samhälls- och åldersgrupper. Krav på kritisk reflektion, pålitlighet, noggrannhet, originalitet och giltighet gäller för både kvantitativ och kvalitativ forskning.

Lillemor R-M Hallberg är professor vid Nordiska hälsovårdshögskolan, Göteborg

Bakgrund

Synen på verkligheten, uppfattningen om vad som är "vetbart" och regler för hur god forskning skall bedrivas, dvs ontologiska, epistemologiska och metodologiska frågor, formar ett paradigm (Lincoln & Guba, 1985). Folkhälsoforskningen domineras sedan lång tid av en vetenskapssyn grundad på realism, objektivitet och mätbarhet. Ontologin bygger på att det finns en objektiv verklighet. Epistemologin vilar på uppfattningen att en universell "sanning" finns och att denna sanning kan upptäckas, obero-

ende av betraktarens inverkan. Den metodologiska kärnan i forskningen utgörs av epidemiologi och statistiska analyser. Med denna utgångspunkt strävar forskaren att, genom experimentella kvantitativa metoder, fastställa och generalisera orsak-verkan samband. Förklaring, förutsägelse och kon-

Folkhälsoforskningen domineras sedan lång tid av en vetenskapssyn grundad på realism, objektivitet och mätbarhet

troll kan sägas vara målet för denna typ av forskning. Både bland forskare och praktiker finns en övertro på den traditionella forskningens numeriska värden och förmodade objektivitet (Labonte & Robertson, 1996). Den neutralt forskaren är dock en myt och problemet är snarare att förstå *på vilket sätt* forskaren påverkar processen än att diskutera *huruvida* en sådan påverkan sker (Malterud, 1996). Alla forskningsfrågor kan inte besvaras genom de metoder, som det naturvetenskapliga eller positivistiska paradigmet erbjuder. Labonte och Robertson (1996) menar att den positivistiska forskningens dominans har skett på bekostnad av "confounding or ignoring much of health promotion practice" (a.a. sid. 431).

Ett komplement till den traditionella kvantitativa forskningen inom folkhälsovetenskapen erbjuds genom den kvalitativa forskningstraditionen. Denna forskningstradition, som utvecklats inom samhälls- och humanvetenskap, vilar på ett humanistiskt eller naturalistiskt paradigm. Uppfattningen inom detta paradigm är att "verkligheten" inte är objektiv utan tolkas, eller konstrueras, av individen. Den kvalitativa forskningen kan bidra med kunskap om vilken mening människor tillskriver olika fenomen i sin omgivning och hur de förmedlar sin förståelse av verkligheten. Kvalitativa forskningsmetoder kan också användas när forskaren vill beskriva och analysera ett fenomenets kvalitéer, egenskaper och karaktärsdrag. För att närma sig ett problem utifrån detta synsätt, måste problem och processer studeras där de normalt förekommer snarare än i artificiell laboratoriemiljö. Datainsamlingsmetoder som används är framför allt deltagande observationer, fältstudier och djupintervjuer.

Kvantitativ och kvalitativ metod bör ses som komplementära metoder snarare än att betraktas som varandras motpoler

Frågeställningen styr metodvalet

Utgångspunkten för all forskning är specifika frågeställningar, som vanligen genereras i den praktiska verkligheten eller genom existerande forskning. Frågeställningen, som formuleras först, styr valet av lämplig forskningsmetod. Den kvalitativa forskningen fokuserar på kvalitéer, mening och processer, "the socially constructed nature of reality", medan den kvantitativa forskningen fokuserar på mätningar och analyser av kausala relationer mellan olika variabler (Denzin & Lincoln, 2000). Kvantitativ och kvalitativ metod bör ses som komplementära metoder snarare än att betraktas som varandras motpoler. En kvalitativ metod väljs ofta när fältet är relativt utforskat och teorier saknas eller är sparsamt förekommande. En annan utgångspunkt för kvalitativ metodik är att forskaren vill se ett komplext problem ur ett nytt perspektiv. I en kvalitativ studie från Kanada djupintervjuades 24 medelålders heltidsarbetande kvinnor om sin hälsa (Meadows et al., 2001). Resultatet visade att kvinnorna hade goda kunskaper om livsstilsfrågor och betydelsen av att regelbundet kontrollera sin hälsa. När det gällde att praktiskt omsätta de preventiva råden i praktiken, upplevde kvinnorna dock många hinder för att fatta hälsofrämjande beslut och vårda sin egen hälsa. Studien gav ökad förståelse för yrkesarbetande kvinnors tankar och handlingar i relation till hälsofrågor, vilket kan användas i hälsofrämjande folkhälsoarbete.

Resultat från kvantitativa studier kan följas upp med inträngande intervjuer för att fördjupa kunskaperna bakom signifikanta skillnader i siffror. En kvantitativ undersökning, som till exempel visar på intressanta könsskillnader när det gäller rökning och drog-användande bland ungdomar, kan följas av en kvalitativ studie. Genom att djupintervjua en mindre grupp ungdomar, pojkar och flickor i olika åldrar och med olika social bakgrund, kan en djupare förståelse för ungdomarnas tankar, känslor och beteenden erhållas. Genom den ökade förståelsen för vad som kan ligga bakom den "skillnad i siffror", som den kvantitativa studien ger, bidrar den kvalitativa studien till att information och intervention kan anpassas till ungdomarnas egna tankar, känslor och beteenden. Resultat från en kvalitativ studie kan också vara utgångspunkt för en utökad kvantitativ undersökning för att till exempel kartlägga ett fenomenens förekomst och utbredning i olika samhällsgrupper.

Olika kvalitativa metoder

Det finns ett stort antal kvalitativa metoder beskrivna i litteraturen, dvs strategier för systematisk insamling, strukturering och tolkning av data. I stort sett kan de olika metoderna sammanfattas i tre huvudgrupper, nämligen som språkorienterade metoder, teorigenererande (tolkande) metoder och beskrivande (strukturella) metoder (Tesch, 1990). Grounded theory är ett exempel på en teorigenererande metod, medan fenomenologisk metod kan ses som ett exempel på en beskrivande kvalitativ metod. Alla metoder har gemensamma drag, men också betydande skillnader. Ett gemensamt drag för kvalitativ forskning är att antalet informanter är relativt begränsat, ofta mel-

lan 10-30, och att insamling och analys av data ofta sker parallellt. Grunden för urvalet är att informanterna sammantaget skall ge en så varierad beskrivning av det studerade fenomenet som möjligt, dvs en heterogen grupp eftersträvas. Det framväxande resultatet kan också styra urvalet (purposive sampling) samt påverka vilka fördjupningsfrågor som bör ställas i kommande intervjuer. Avsikten med urvalsprocessen är att det fenomen som studeras skall belysas så varierat som möjligt: dvs alla tänkbara variationer i upplevelser/ beskrivningar skall fångas. När ny data inte tillför ny information, talar man om mättnad (saturation) och datainsamlingen avbryts. En konsekvens av detta urvalsförfarande är att antalet informanter inte är fastställt vid studiens början. Antalet kvalitativa studier, workshops i kvalitativ metodik och utbildningsmaterial "has exploded" (Lincoln & Guba, 2000). Grounded theory, som används allt oftare inom folkhälsoforskningen (t ex Hallberg & Jansson, 1996; Dellve et al., 2001; Brink et al., 2001; Sällfors et al., 2001; Thunberg et al., 2001; Trulsson et al., 2001), kommer därför att presenteras mer ingående i denna artikel.

Klassisk grounded theory

Grounded theory har sin teoretiska grund i den symboliska interaktionismen. Metoden är teorigenererande och presenterades av två amerikanska sociologer på sextio-talet (Glaser & Strauss, 1967). Den symboliska interaktionismens idé är att mening konstrueras och förändras i ett socialt samspel och att människor handlar utifrån den mening de tillskriver en situation (Mead, 1934). Detta innebär att människors uppfattning om förhållanden i verkligheten ändras kontinuer-

Människors uppfattning om förhållanden i verkligheten ändras kontinuerligt genom deras samspel med verkligheten.

ligt genom deras samspel med verkligheten. Enligt upphovsmännen till den klassiska versionen av grounded theory, Barney Glaser och Anselm Strauss, bygger metoden på "förutsättningslösa" fältstudier och deltagande observationer, ofta under relativt lång tid. Den långa tiden beror dels på problematiken kring att få tillträde till fältet (access) och dels på att det tar tid för forskaren att minska sin egen påverkan på det som sker där. Forskaren, som initialt kan betraktas som en "outsider", måste bli en "insider" för att inte störa de normalt pågående processerna på forskningsfältet. Min tolkning av begreppet "förutsättningslös", i detta sammanhang, är att forskaren skall närma sig forskningsfältet utan hypoteser och utan att (medvetet) vara styrd av någon specifik teori. Forskaren skall dock vara inläst på det område som studeras samtidigt som han/hon förväntas se forskningsfältet med så "nyfödda" och öppna ögon som möjligt. Data utgörs av fältanteckningar från observationerna samt utskrift av intervjuer med nyckelpersoner på fältet. Analys och insamling av data sker parallellt tills mättnad uppstår, dvs tills ny data inte tillför ny information om det studerade området. Analysprocessen består av öppen och teoretisk kodning samt konstanta jämförelser mellan olika delar av data. Glaser och Strauss menar att begrepp och teori framträder (emerging) från empiriska data utan att forskaren påverkar eller försöker "pressa" (forcing) något förutbestämt tolkningsschema

på sina data. Analysprocessen framstår som intuitiv och syftar till att generera teori. Syftet kan också vara att generera empiriskt grundade hypoteser, som kan operationaliseras och testas med traditionell kvantitativ metodik (Annells, 1997).

Modifierad grounded theory

Vid sidan av denna klassiska version har en modifierad och "demystifierad" version av grounded theory vuxit fram (Strauss & Corbin, 1990; 1998). Denna modifierade version har kritiserats bland annat av Glaser (1992), som menar att Strauss och Corbin har förenklat metoden och gjort den omöjlig att använda. Det är viktigt att påpeka att, trots Glasers kritik, varken klassisk eller modifierad grounded theory skall ses som "rätt" eller "mera rätt" (Annells, 1997). Strauss och Corbin (1990; 1998) beskriver analysprocessen i grounded theory på ett strukturerat, och enligt kritikerna, ett mekaniskt sätt i tre hierarkiska steg: öppen, axial och selektiv kodning. De tre kodningsprocesserna griper in i varandra och pågår i praktiken parallellt. Öppen kodning innebär en noggrann genomläsning av data rad-för-rad för att identifiera s.k substantiva koder eller begrepp (concepts), som beskriver substansen eller kärnan i data. Dessa substantiva koder namnges och vanligen används informantens egna ord och uttryck. Substantiva koder med liknande innehåll sammanförs till mer övergripande kategorier, som namnges på en mer abstrakt nivå.

Det är viktigt att påpeka att varken klassisk eller modifierad grounded theory skall ses som "rätt" eller "mera rätt"

Den axiala kodningen innebär att varje kategori utvecklas vidare genom att dess egenskaper, aspekter och dimensioner identifieras (subkategorier). I den axiala kodningen kan också en reduktion av data göras genom att kategorier med något gemensamt sammanförs till övergripande "paraplybegrepp". Relationer mellan kategorier och deras subkategorier eftersöks och identifieras. Denna process innebär att antaganden om begreppsliga samband (conceptual relationships) formuleras och prövas i data. Denna fas av analysprocessen har beskrivits som en abduktiv process, dvs en växling mellan induktion (att upptäcka kategorier/concepts i data) och deduktion (att belägga mönster och begreppsliga samband i data), eller som ett "pusselläggande". Glaser (1978) beskriver ett antal kodningsfamiljer, som kan vara till hjälp i denna process. Även Strauss och Corbin har presenterat en kodningsfamilj eller, som de själva uttrycker det, ett kodningsparadigm (conditions, context, action/interaction, strategies, consequences), som avser att vara till hjälp i sökandet efter begreppsliga samband och teoribyggande. Detta kodningsparadigm har dock kritiserats av Glaser (1992), som menar att forskaren genom att använda denna tolkningsram, tvingar fram en förutbestämd tolkning av data.

I den selektiva kodningen framträder, eller identifieras, en kärnkategori i data, som har en överordnad betydelse och som kan relateras till övriga kategorier. Kravet på en kärnkategori är att den skall ha central betydelse för förståelse och förklaring av den socialpsykologiska process som är central i data. Glaser (1978) menar att kärnkategoriens överordnade ställning i förhållande till kategorierna kan jämföras med solens förhål-

lande till planeterna. I den selektiva kodningen kan ny, eller tidigare insamlad, data koda för att belägga eller utveckla de genererade kategorierna. Ett selektivt urval av litteratur kan ge stöd och hjälp i analysprocessen samtidigt som det framväxande resultatet kan kontrasteras mot tidigare forskningsresultat. Strauss och Corbin menar att begrepp och teori utvecklas ur data genom "interpretations of interpretations" (Strauss & Corbin, 1990), dvs forskaren gör tolkningar av informantens tolkning av verkligheten. En grounded theory är, enligt Strauss och Corbin, till viss del verifierad och kan på ett pragmatiskt sätt direkt appliceras på de fenomen, eller den del av verkligheten, som den avser beskriva eller förstå.

Fundamentala tekniker

De fundamentala teknikerna i klassisk och modifierad grounded theory är desamma; dvs teoretiskt urval (theoretical sampling), teoretisk känslighet (theoretical sensitivity), konstanta jämförelser mellan olika delar av data (constant comparative method), datainsamling och analys som en samtidig process tills mättnad uppstår samt identifikation av en kärnkategori och socialpsykologisk process (Anells, 1997). Under hela forskningsprocessen skrivs noteringar (memos), som kan beskrivas som teoretiska konstruktionsritningar. Dessa memos utvecklas successivt och är grunden för teorigenereringen. Den berättelse (story), som beskrivs med hjälp av memos, är till en början översiktlig. I ett senare skede av analysprocessen kommer denna story att berättas mer analytiskt genom att en beskrivning görs av ingående begrepp och deras relationer med kärnkategori (story line).

Data konstrueras genom meningsskapande interaktionsprocesser mellan forskare och informanter, dvs en social konstruktion av kunskap sker

Konstruktion av data

Data i en kvalitativ studie bör inte ses som en reproduktion av verkligheten. Snarare konstrueras data genom meningsskapande interaktionsprocesser mellan forskare och informanter, dvs en social konstruktion av kunskap sker. Insamling av data är därför inte en problematisk process, men beskrivs eller problematiseras sällan i forskningsdokumentation. Hall och Callery (2001) har i en intressant artikel diskuterat hur interaktionen mellan forskare och informant, i samband med datainsamlingen, påverkar forskningen. Dessa forskare fokuserar på två viktiga begrepp, vilka benämns "reflexivity" och "relationality", som bör ges uppmärksamhet i kvalitativ forskning, t ex i grounded theory-studier. "Reflexivity" avser den påverkan som sker genom interaktionen mellan forskare och informanter. Forskaren bör därför reflektera över sin roll, förståelse och intervjuteknik och hur detta påverkat kunskapsutvecklingen. "Relationality" inkluderar makt- och förtroendeförhållanden mellan informant och forskare och påverkar kvalitet, trovärdighet och validitet i studien. Enligt den symboliska interaktionismen, skapas mening i interaktionen mellan människor. En ömsesidigt förtroendefull relation mellan forskare och informant påverkar meningsskapandet så att informanten kan förmedla en valid beskrivning. Vid dokumentation av kvalitativ forskning kan en reflekterande diskussion kring detaljer i data-

insamlingen öka kvalitet och trovärdighet i den presenterade studien.

Kvalitet i kvalitativ forskning

Det finns många olika sätt att beskriva kvalitet och validitet i kvalitativ forskning. Staffan Larsson (1994) menar att kvalitet är ett överordnat begrepp som bland annat inkluderar validitet i kvalitativ forskning. Enligt Larsson skall granskning av kvalitet i en studie inkludera en bedömning av perspektivmedvetenhet, intern logik, etiskt värde, teoritillskott, struktur och "fyllighet" i resultatbeskrivningen, empirisk förankring samt heuristiskt värde. Med perspektivmedvetenhet avses hur forskaren förhåller sig till, och redovisar, sin förståelse. Struktur och fyllighet i resultatredovisningen, som kan tyckas var motstridiga krav, innebär att stringens och struktur skall eftersträvas samtidigt som de genererade kategorierna skall beskrivas fylligt och utförligt (thick descriptions). Genom fylliga beskrivningar av innebörd skall läsaren kunna "se och höra" vad kategorierna avser. Väl valda citat kan ytterligare bidra till fyllighet, intersubjektivitet och validitet. Det heuristiska värdet innebär att forskarens tolkning av data skall "stå sig" i förhållande till alternativa argument och tolkningar. Glaser och Strauss, liksom Strauss och Corbin, talar om teoretisk känslighet som ett kriterium för kvalitet. Malterud (2001) menar att även om det finns många likheter mellan kvantitativ och kvalitativ metod, så är vissa procedu-

Det heuristiska värdet innebär att forskarens tolkning av data skall "stå sig" i förhållande till alternativa argument och tolkningar

rer olika beroende på skillnader i data och forskningsfrågor. Forskarens bakgrund, perspektiv och position påverkar datainsamling, analysprocess och vilka forskningsfrågor som väljs. Denna påverkan bör redovisas och problematiseras för att öka validitet och förhindra subjektivitet i forskningen. Krav på kritisk reflektion, pålitlighet, noggrannhet, originalitet och giltighet gäller för all forskning, kvalitativ såväl som kvantitativ.

REFERENSER

- Annells, M. (1997) Grounded theory method part I: within the five moments of qualitative research. *Nursing Inquiry*, 4, 120-129.
- Brink, E., Karlsson, BW. & Hallberg, L. R-M. (2001) To be stricken with acute myocardial infarction: a grounded theory study of symptom perception and care seeking behaviour. *Journal of Health Psychology* (in press).
- Dellve, L., Reichenberg, K. & Hallberg, L.R-M. (2001) Parents' coping with asthma. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 2(2), 100-113.
- Denzin, NK. & Lincoln, YS. (2000) *Handbook of qualitative research* (2nd ed). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Glaser, B. (1978) *Theoretical sensitivity*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B. (1992) *Basics of grounded theory analysis: Emergence versus forcing*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967) *Discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine.
- Hall, WA. & Callery, P. (2001) Enhancing the rigor of grounded theory: incorporating reflexivity and relationality. *Qualitative Health Research*, 11(2), March, 257-272.
- Hallberg, L.R-M. & Jansson, G. (1996) Women with noise-induced hearing loss: an invisible group? *British Journal of Audiology*, 30, 340-345.
- Labonte, R. & Robertson, A. (1996) Delivering the goods, showing our stuff: the case of the constructivist paradigm for health promotion research and health promotion. *Health Education Quarterly*, 23(49), 431-447.
- Larsson, S. (1994) Om kvalitetskriterier i kvalitativa studier. I: B. Starrin, P-G. Svenson (red) *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur, 163-189).
- Lincoln, Y. & Guba, E. (1985) *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, California: Sage Publications.
- Lincoln, Y. & Guba, E. (2000) Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. I NK. Denzin & Lincoln, YS. (eds) *Handbook of Qualitative Research* (2nd ed), Thousand Oaks: Sage Publications.
- Malterud, K. (2000) Qualitative research: standards, challenges, and guidelines. *The Lancet*, 358, August 11, 483-488.
- Mead, GH. (1934) *Mind, self and society: From the standpoint of a social behaviourist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Meadows, LM, Thurston, WE. & Berenson, CA. (2001) Health promotion and preventive measures: interpreting messages at midlife. *Qualitative Health Research*, 11(4), 450-463.
- Strauss & Corbin (1990) *Basics of qualitative research* (1st ed). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998) *Basics of qualitative research. Techniques and procedures developing grounded theory* (2nd ed). California: Sage Publications.
- Sällfors, C., Hallberg, L.R-M. & Fasth, A. (2001) Coping with chronic pain: In-depth interviews with children suffering from Juvenile Chronic Arthritis. *Scandinavian Journal of Disability Research* (in press).
- Tesch, R. (1990) *Qualitative Research: Analysis types and software tools*. New York: Falmer.
- Thunberg, KA., Carlsson, SG. & Hallberg, L.R-M. (2001) Health care professionals' understanding of chronic pain: a grounded theory study. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 15, 99-105.
- Trulsson, U., Strandmark, M., Mohlin, B. & Berggren, U. (2001) A qualitative study of teenagers' decisions to undergo orthodontic treatment with a fixed appliance. *British Journal of Orthodontics* (in press).